

EESTI LAMBA- JA
KITSEKASVATAJATE LIIT

**SINISE TEKSELI LAMBATÕU (BTX)
ARETUSPROGRAMM
2022-2032**

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit
2022

SISUKORD

1. SINISE TEKSELI LAMBATÕUG	3
1.1. Lühiajalugu	3
1.2. Sinise tekseli lambatõu populatsioon Eestis	3
1.3. Lühiiseloostus	4
1.4. Tõutunnused ja -standardid	4
2. SINISE TEKSELI LAMBATÕU ARETUS	7
2.1. Aretuse eesmärk	7
2.2. Eesmärgi saavutamine	8
2.3. Aretusmeetodid	9
3. KARJATERVISE PROGRAMMID	11
LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLI KORD	11
Mõisted	11
Jõudluskontrolli läbiviimise aluseks olevad korrad	12
I Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord	13
II Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse	18
III Jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste kasutamise ja avaldamise kord	18
IV Jõudluskontrolli ja jõudlusandmete kogumisega alustamine	19
V Geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord	20
Hindamine	20
Hindamise üldsätted	20
LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD	24
Mõisted	24
Tõuraamatusse kantavatele utt- ja jäärtaltele esitatavad tingimused	26
Tõuraamatu põhiosa A ja lisaosa R	26
Sinise tekseli lambatõu (BTX) tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord	27
Veresuse arvutamine ja veresusega arvestamine sinise tekseli tõugu lammaste puhul	28
LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD	29
LISA 4. LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD	30
LISA 5. PÕLVNEMISTUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD	31
LISA 6. PÖLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUSSE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD	32
LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD	33
LISA 8. TÕULAMMASTE HINDAMISE JUHEND	33
LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS	35

1. SINISE TEKSELI LAMBATÕUG

1.1. Lühiajalugu

Sinine teksel (*Blauwe tekselaar*, ingl. *blue texel*) registreeriti ja hakati kujundama eraldi tõuks 1970. aastatel Hollandis. Aretus sai alguse tumedatest tekseli tõugu lammastest, kes juhuslikult sündisid valgetele tekseli tõugu vanematele. Järgnes siniste tekselite teadlik paaritus, samuti võeti edaspidi aretusse valgete tekselite siniseid järglasi. 1983. aastaks oli 11 karjas kokku 213 sinist tekselit. Kaasajal on Hollandis aretuses enam kui 8000 sinist tekselit rohkem kui 300 karjas. Hollandist on sinine teksel liikunud edasi teistesse riikidesse.

Eestisse osteti esimesed sinise tekseli tõu esindajad sugujäradena. 2013. aastal osteti kaks jäära Hollandist, 2014. aastal üks jäär Suurbritanniast ja 2018. aastal kaks jäära Belgiast (ELKL ja PRIA andmed). Peale esimeste järede Eestisse toomist on toodud Eestisse ka puhtatõulisi sinise tekseli uttesid.

1.2. Sinise tekseli lambatõu populatsioon Eestis

Eestis oli 1. jaanuari 2022 seisuga PRIA andmetel kokku 26 lammast, kellel oli märgitud tõuks sinine teksel (BTX), kuid see ei kirjelda täielikult selle tõu esindatust Eestis, sest loomade PRIA registritesse märkimisel on kaks võimalikku varianti: 1) märkida looma tõug või 2) märkida looma värvus.

Sinise tekseli veresusega (BTX) lambaid oli ELKL jõudluskontrollis seisuga 01.01.2019. a. 38. Neist kaks jäära on sündinud Hollandis (Eestisse toodi 2013. aastal), üks Suurbritannias (Eestisse toodi 2014. aastal) ja kaks Belgias (Eestisse toodi 2018. aastal). Ülejäänud lambad on sündinud Eestis, nende veresuses on BTX osakaal vähemalt 75%.

Rehekivi OÜ ja Ell Sellise karjades on juhtunud, et sinine teksel on sündinud valgete tekselite järglasena. Sinise liini hoidmiseks on nende sündide järgselt sinise tekseli jäärasid Eestisse toodud.

50-100% sinise tekseli veresusega (BTX) lambaid oli ELKL jõudluskontrollis seisuga 01.01.2020 82 looma, 01.01.2021 seisuga oli selliseid loomi 114 ja 01.01.2022 seisuga 102 looma. 2022. aasta alguse seisuga on ELKL jõudluskontrollis 14 100% sinise tekseli veresusega utte ja 2 100% sinise tekseli veresusega jäära.

1.3. Lühiiseloostus

Sinine teksel on kerge poegimisega värvilise villakuga lihalamma. Sinised tekselid sünnivad 25% tõenäosusega valgete tekselite paaritusest, kui mõlemal vanemal esineb vastava geeni retsessiivne alleel. Eelkirjeldatud alleel on valgetel tekselitel haruldane, kuid esineb ja on ilmnunud kõikidel tekseli tüüpidel. Kahe puhtatõulise sinise tekseli paaritamisel saadakse alati sinine järglane.

Sinist tekselit on sobilik kasutada lõppjäärana lihatalade tootmisel. Et sinise tekseli värvimuster tuleb retsessiivsest alleelist, siis enamik ristandtallesid on valged. Sinist tekselit on sobilik kasutada ristamiskeemides värviliste ja haruldaste tõugudega, parandamaks lihatalade kvaliteeti, samas säilitades villa ja naha erilisi omadusi. Oma huvitava välimuse ja heade lihaomaduste tõttu sobib sinine teksel hooldama suvilate ja maakodude muruväljakuid ning talude õunaaedu.

1.4. Tõutunnused ja -standardid

Üldised tunnused on järgmised:

- **Kohanemisvõime.** Vastupidavad.

- **Ökonoomsus.** Sööda, sh karjamaarohu omastamine on hea. Talled alluvad hästi nuumale.
- **Lihtsad majandada** nii karjamaal kui laudas, kuna on rahulikud ja vastupidavad.
- **Lihakeha kvaliteet** väga kõrge. Liha väljatulek eluskaalust hea – 55%. Rasvasus madal. Tailiha sisaldus kõrge. Lihakeha kvaliteet säilib ka suurematel ja vanematel loomadel.
- **Viljakus** on kõrgem kui valgetel tekselitel. Esmapoegijate keskmine viljakus on 1,40 ja vanematel uttedel 2,0.
- **Suguküpsus.** Jäärad on suguküpsed ja valmis paaritama poole aasta vanuselt. Uttaltesid võib paaritada 7 kuu vanuselt.
- **Emomadused.** Uted on head emad, hoolitsevad oma tallede eest. Hea piimakusega. Aretuses tuleb vältida uttesid, kes oma tallede eest ei hoolitse või kellel ei ole piisavalt piima tallede üleskasvatamiseks.
- **Iseloom.** Sinise tekseli tõugu lambad on tugevad, vastupidavad ja vähenõudlikud.

Välimiku tunnused on järgmised:

- **Keha** on hästi arenenud, ühtlaste proportsioonidega, massiivne, ümarate väga hästi arenenud lihavormidega.
- **Värvus.** Täiskasvanud lammaste villaku värvus varieerub sinaka läikega helehallist üsna tumedate toonideni, lubatud ka pruun ja peaaegu must, kuid kunagi ei ole täiskasvanud lamba villak üleni ühtlaselt valge või must. Vanemad loomad on heledamad kui noored. Heledad alad kerel ja jalgadel on sümmeetrilised – looma paremal ja vasakul pool sarnased. Vanemaks saades muutub villak heledamaks.
- **Suurus.** Keskmise suurusega lammas.
- **Jalad** on hästi arenenud, muu kehaga proportsioonis. Kintsud on ümarad ja heade lihavormidega.

- **Karvkate.** Villak on tihe, läikiv, vett hülgav, liigse rasuta ja selles ei ole kempkarvu. Pea, kukal ning jalad altpoolt põlvi on villavabad, kaetud karvadega.
- **Pea** on kitsam kui kõige paremini väljendunud lihavormidega tekseli tõutüüpidel tavaliselt. Pea ja kukal on villata, kaetud tumedate karvadega. Näol esinevad heledad sümmeetriliselt paiknevad värvimustrid. Need võivad olla valged kuni hallid, rohkem või vähem märgatavad, aga alati olemas. Kõrvad on lühikesed ja püstised. Kõrvaärtes võivad esineda valged või hallid karvad. Lai suu. Suu all on heledad värvimärgised, mis mõnikord on nii väikesed, et tundub nagu kaks „kihva“ ulatuks üle alahuule.
- **Saba** on lühike.
- **Lihavormid.** Ühtlaselt head või väga head lihavormid kogu kehal turjast sabani.

Tabelis 1 on kokku võetud sinise tekseli tõu tähtsamad standardid.

Tabel 1. Sinise tekseli lambatõu tõustandardid

Tunnus	Keskmine väärtus
Ute kaal	55-80 kg
Jäära kaal	75-100 kg
Villaku värvus	Sinaka läikega hele- kuni tumehall, pruun, harva peaaegu must. Heledamad laigud näol ja villakus paiknevad sümmeetriliselt.
Viljakus täiskasvanud uttedel	2,0 talle ute kohta
Iseloomustus	Rahulik, aga erksam kui valged tekselid; heade lihavormidega.

Eestis on sinise tekseli tõumärgiseks BTX. Aretusprogrammi täitmise geograafiline piirkond on Eesti.

2. SINISE TEKSELI LAMBATÕU ARETUS

2.1. Aretuse eesmärk

Sinise tekseli tõugu lammaste aretuse eesmärgiks on aretada meie kohalikesse oludesse sobivaid ja turunõudlusele vastavaid heade lihaomadustega lambaid.

Sinise tekseli tõugu lamba aretuseesmärgid on:

1. Aretada, kasvatada, aretusesse alles jätta ja levitada Eesti keskkonda ja kliimaatilistesse tingimustesse sobilikke sinise tekseli tõulambaid.
2. Aretada tootmiskarjadele kvaliteetseid lõppjärasid, kes oleksid suutelised ristan dtal ledele edasi andma head lihavormid ja ühtlaselt hea kasvukiiruse.
3. Aretada värvilistele tootmiskarja lammastele kvaliteetseid lõppjärasid, kes oleksid suutelised ristan dtal ledele edasi andma head lihavormid ja ühtlaselt hea kasvukiiruse, säilitades seejuures nende lammaste eripära värvilise villa ja naha kujul.
4. Tagada tõule iseloomulike tunnuste edasikandumine läbi aretusjäärade valiku.
5. Tagada uttede valikul tõuomaste omaduste edasikandumine. Nendeks on järgnevad omadused:
  - tõule kohased värvimustrid
  - head emaomadused: rahulik ja hea iseloom, suur piimakus
  - tallede kiire kasv:
    - keskmine 100-päeva mass utt-tal ledel 27,0 kg
    - keskmine 100-päeva mass jäärtal ledel 30,0 kg
    - kerge poegimine, s.t ei vaja poegimisabi
    - viljakus keskmiselt 1,9 talle ute kohta
    - tõule iseloomulik ja terve välimik
6. Sinise tekseli tõugu lammaste populatsiooni säilimine Eestis.

2.2. Eesmärgi saavutamine

Aretusprogrammis seatud eesmärkide saavutamiseks on vajalik järgmiste sammude astumine:

1. Jõudluskontrolli tegemine lammaste üldise kvaliteedi, aretustaseme, paremate karjade ja perspektiivsete suguloomade väljaselgitamiseks. Jõudluskontrollis kogutakse vastavalt Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu lammaste jõudluskontrolli korrale (lisa 1) vähemalt järgmisi andmeid:

- 1) paaritusandmed:
  - a) paaritusrühma uttede numbrid
  - b) paaritusrühma jäära number
  - c) paarituse algus- ja lõpukuupäev
- 2) poegimine:
  - a) poegimise kuupäev
  - b) talle number
  - c) ema number
  - d) emal sündinud tallede arv (mitmikud)
  - e) talle kaal 100-päevaselt
  - f) elusolevate tallede arv 60-päevaselt
- 3) karjast välja viimine:
  - a) sündmuse kuupäev
- 4) karja toomine:
  - a) sündmuse kuupäev
  - b) looma põlvnemist/tõugu tõendav dokument

2. Jäärade valik karja parandamiseks. Jääradeks valitakse parimad puhtatõulised sinise tekseli tõugu jäärad ning vajadusel ostetakse sisse parimate tõujäärade sperma. Sugujäära valikul arvestatakse järgmisi parameetreid:

- Jäära suhtelise aretusväärtuse indeks viljakusele on soovitatavalt suurem kui 100.
- Jäära suhtelise aretusväärtuse indeks kasvukiirusele on soovitatavalt suurem kui 100.
- Jäära tõumased tunnused on silmapaistvad.
- Põlvnemise sobivus.

3. Põhikarja uttede valik tõuomaduste parandamiseks. Uttedest valitakse tõuaretusse uted, kellel on selgelt arenenud tõuomased tunnused (head emaomadused, viljakus, piimakus). Põhikarja uttede valikul arvestatakse:

- Ute suhtelise aretusväärtuse indeks viljakusele on soovitatavalt suurem kui 90.
- Ute suhtelise aretusväärtuse indeks kasvukiirusele on soovitatavalt suurem kui 90.
- Looma tõule iseloomulikku välimust.

4. Soovitud tunnustele kõrge aretusväärtusega tõuloomade (ka sperma, embrüote) importimine Eesti tõupopulatsiooni tõuomaduste parandamiseks.

2.3. Aretusmeetodid

Sinise tekseli tõugu lammastele peetakse tõuraamatut. Tõuraamatul on põhiosa A ja lisa R. A-osasse kantakse sinise tekseli tõugu puhtatõulised loomad. Tõuraamatu lisas R peetakse arvestust sinise tekseli veresusega ristandlammaste, kellel sinise tekseli veresuse komponent on vähemalt 50,0 % ning väiksem kui 96,87%, üle.

Aretusmeetoditega saavutatakse aretusprogrammis sätestatud aretuseesmärgid.

Sinise tekseli lambatõu aretuses Eestis kasutatakse **puhasaretust** ning **vältavat ehk ümberkujundavat ristamist**:

- **Puhasaretus.** Sinise tekseli tõu aretuses kasutatakse puhasaretust. Eesmärgiks on tugeva puhtatõulise sinise tekseli populatsiooni loomine Eestis. Eesmärk on süstemaatilise valikuga säilitada ja kinnistada tõumaseid tunnuseid.
  - Puhasaretuses kasutatakse vaid puhtatõulisi sinise tekseli lambaid. Puhtatõulisteks sinise tekseli lammasteks loetakse lambaid, kelle sinise tekseli tõu osakaal on põlvnemistunnistuse alusel suurem või võrdne 96,87%. Lambad, kelle veresus vastab antud nõudele, kantakse tõuraamatu A-osasse. Vajadusel imporditakse puhtatõuline suguloom välisriigist. Aretusloom peab liikuma tunnustatud aretusühingu väljastatud põlvnemistunnistusega.
  - Siniste tekselite puhasaretuses kasutatakse puhtatõulisi sinise tekseli tõugu lambaid või lambaid, kellel tõule omane värvusmuster on ilmnunud tekseli tõugu lammaste puhasaretuse käigus.
  - Puhasaretuses võib kasutada ka kunstlikku seemendust või embrüo siirdamist, kui kasutatav tõumaterjal (sperma või embrüo) omab väljastava riigi tunnustatud aretusorganisatsiooni kinnitust saadetise sisu kohta.
- **Vältav ehk ümberkujundav ristamine.** Kasutatakse, kui soovitakse mõnelt muult lambatõult üle minna sinise tekseli tõu aretusele. Seejuures kasutatakse iga järgneva põlvkonna emaslooma paaritamiseks jäära, kes on kantud sinise tekseli tõuraamatu A-osasse või kes on sinna kandmiseks sobilik põlvnemistunnistuse alusel. Vältava ristamise eesmärgiks on toota sinise tekseli tõugu lambaid Eesti lammaste baasil.
  - Vältava ristamise puhul, kui looma veresus sinise tekseli tõu suhtes jääb alla 96,87%, kuid on suurem või võrdne 50,0%, kantakse lambad tõuraamatu lisasse R ja neid lambaid ei nimetata sinise tekseli tõulammasteks.

3. KARJATERVISE PROGRAMMID

Tagamaks aretuskarjade kõrget karjatervise staatust on sinise tekseli lambatõu aretajatel soovituslik liituda aretusorganisatsiooni ja teiste asjaomaste organisatsioonide poolt loodud karjatervise programmidega. Elusloomade importimisel võiks eelistada võimalusel loomi, kes on kõrgema suhtelise aretusväärtusega parasiidiresistentsusele.

LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLLI KORD

Lammaste jõudluskontrolli viiakse Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidus läbi vastavalt põllumajandusloomade aretuse seadusele ning teistele Eesti ja Euroopa Liidu õigusaktidele.

Mõisted

Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva korra tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit).

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale. Jõudlusandmete koguja saab juhised andmete kogumiseks jõudluskontrolli läbiviija poolt aretusprogrammiga liitumisel.

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.

Jõudluskontrolli kokkulepe on loomaomaniku või tema poolt volitatud isiku ja jõudluskontrolli läbiviija vahel sõlmitud kokkulepe, millega fikseeritakse osapoolte kohustused ja vastutus seoses jõudluskontrolli läbiviimisega.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada ja teistest lammastest eristada.

Jõudluskontrolli läbiviimise aluseks olevad korrad

Jõudluskontrolli läbiviimisel on aluseks järgmised korrad:

- 1) põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord;
- 2) andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse;
- 3) jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste avaldamise kord;
- 4) jõudlusandmete kogumise koolitusprogrammid ning jõudlusandmete koguja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord;
- 5) geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord.

I Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord

1. Jõudluskontrolli eesmärgid

Lammaste jõudluskontroll on jõudluskontrollis olevate lammaste jõudlus- ja põlvnemisandmete regulaarne kogumine, salvestamine, säilitamine ja analüüsimine loomade geneetilise väärtuse hindamiseks ning aretusvalikute tegemiseks.

Jõudluskontrolli viiakse läbi lambakasvatusettevõttes ja selle raames kogutakse lammaste kohta paaritusandmeid, poegimis- ja põlvnemisandmeid ning andmeid tallede kasvukiiruse kohta. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta.

2. Jõudluskontrolliga liitumine

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu lammaste jõudluskontrolliga liituda soovijal tuleb esitada vormikohane avaldus (Lisa 9) Liidu kodulehe kaudu aadressil www.lammas.ee, e-postiga aadressil kontor@lammas.ee või paber kandjal Liidu kontoris. Liidu kontaktid selleks on järgmised: Aretuse 2, Märja alevik, 61406, Tartumaa.

Avaldusele tuleb lisada karjas olevate lammaste nimekiri, soovitavalt koos tõu ja sünniajaga. Lammaste sünniandmete puudumine ei ole jõudluskontrolliga alustamisel takistuseks.

Avalduse esitamisele järgneb farmi külastus Liidu töötaja poolt ja selle käigus esimene jõudluskontrolliandmete koguja koolitus. Ühtlasi hindab Liidu töötaja esimese farmikülastuse ajal karja lammaste välimiku vastavust vastava lambatõu tüübile.

Pärast aretusprogrammiga liitumist ja andmete kogumiseks vajalike juhiste saamist luuakse andmete sisestamiseks ja haldamiseks aretuse andmebaasi kasutajakonto. Vajadusel osutab Liit jõudluskontrolli andmete kogujale andmebaasi kasutajatuge.

Regulaarne jõudlusandmete kogumine algab paaritusregistri täitmisest. Selles peavad olema märgitud järgmised andmed: jäära registrinumber, karjamineku aeg, paaritusgrupis

olevate uttede registrinumbrid ja paarituse lõpetamise kuupäev. Soovitav on alustada jääraga, kelle põlvnemine on registreeritud.

3. Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumine ja registreerimine

Jõudluskontrolli reguleerib Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse nr 2016/1012 V peatükk, täpsemad nõuded jõudluskontrollile on toodud sama määruse III lisas.

Jõudlusandmete kogumisel kohustub jõudluskontrolli läbiviija koguma aretuse eesmärgi saavutamiseks vajalikke andmeid ning salvestama ja säilitama neid elektroonilises aretuse andmebaasis.

Jõudlusandmeid kogutakse, salvestatakse, töödeldakse ning analüüsitakse loomaomaniku ja Liidu vahelise kokkuleppe (Jõudluskontrolli kokkulepe) kohaselt. Andmete õigsuse eest vastutab jõudlusandmete koguja (loomaomanik või tema volitatud isik).

Oluline on tallede märgistamine sünnijärgselt viisil, et kogu kasvua vältel kuni riikliku registri numbriga märgistamiseni oleks tall selgesti teistest talledest eristatav ning oma emaga seostatav.

Jõudluskontrolli algandmete kogumise ja edastamise dokumendid on paaritusregister, talleregister ja müügiregister. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta.

Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumiseks lisab jõudlusandmete koguja aretuse andmebaasi paaritusregistri ja talleregistri.

Paaritusregister (soovituslik vorm kodulehel) tuleb sisestada aretuse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul pärast paaritusgruppide moodustamist.

Paaritusandmed paaritusregistris:

- jäära registrinumber
- paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid
- jäära karja toomise aeg

- jäära karjast väljaviimise aeg

Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus kontrollida paaritusregistri andmete õigsust võrreldes paaritusregistri andmeid teiste andmebaasis olevate andmetega ning samuti paaritusregistri andmete vastavust tegelikkusele farmis kohapeal.

Talleregistrit (soovituslik vorm kodulehel) täidetakse jooksvalt kogu poegimisperioodi vältel, tallede andmed sisestatakse andmebaasi aretusväärtuse arvutamise seisukohalt olulisteks tähtaegadeks. Nimetatud tähtajad avaldatakse Liidu kodulehel ja muutumisest teatatakse kolm kuud ette. Talleregistri andmeid kontrollitakse läbi nende vastavuse paaritusregistrile ja andmebaasis olevate teiste andmetega võrdlemise ning farmikülastuste ajal farmis kohapeal.

Talleregistrisse kantakse minimaalselt järgmised andmed:

- poeginud ute registrinumber
- jäära registrinumber, kui see on kantud paaritusregistrisse
- poegimise aeg
- sündinud tallede arv
- elusalt sündinud tallede registrinumbrid, milleks ei pea kohe sünnijärgselt

olema riikliku registri numbrid

- iga talle kohta
  - sugu
  - 100 päeva mass
  - talle liikumine karjast välja (juhul, kui see on toimunud)

Lisaks soovitavalt sünnimass ja 8 nädala mass.

Sünnimassi määramiseks kaalutakse tall hiljemalt kolmandal elupäeval. Kui talle sünnimass ei ole määratud, kasutatakse arvutustes populatsiooni keskmist näitajat.

100 päeva massi määramiseks tuleb talled kaaluda vanusevahemikus 90–150 päeva ning sisestada aretuse andmebaasi kaalumise kuupäev ja kaalumise tulemused. Jõudluskontrolli läbiviija korraldab 100 päeva massi arvutamise ning tagasiside aretajatele. 100 päeva massi

arvutamisel lahutatakse lubatud vanusevahemikus (90–150 päeva) kaalutud talle massist tema sünnimass. Saadud vahe jagatakse talle vanusega päevades. Saadakse talle eluea keskmine ööpäevane massi-iive, mis korrutatakse sajaga, korrutisele liidetakse sünnimass ning tulemuseks on 100 päeva mass, mille alusel arvutatakse lamba geneetiline aretusväärtus tema kasvukiirusele. Kui tallel on määratud mitu massi vanusevahemikus 90–150 päeva, võetakse 100 päeva massi arvutamisel aluseks kaalumine, mis toimus ajaliselt lähimana päevale, mil tall sai 100 päeva vanaks. Kui lubatud ajavahemikus on tehtud kaks kaalumist, üks enne ja teine täpselt sama palju päevi pärast talle saandat elupäeva, arvutatakse saja päeva mass varem tehtud kaalumise põhjal.

Kaheksa nädala massi määramiseks kaalutakse tall vanuses 42-84 päeva.

Talleregistri arvestuslikuks perioodiks on poegimisperiood, mis algab 1. septembril ja lõpeb järgmise aasta 31. augustil.

Müügiregister (soovituslik vorm kodulehel) genereerub aretuse andmebaasis automaatselt, kui lammaste müük on andmebaasi sisestatud.

Müügiregistris kajastuvad järgmised andmed:

- müüja nimi
- lamba registrinumber
- müügi kuupäev
- ostja nimi
- ostja e-maili aadress, postiaadress ja telefoninumber
- ostja lauda number

Jõudluskontrollis olevate loomade müügiandmed ja muud loomade liikumised sisestatakse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul loomade karjast välja viimisest. Suguloomana müügi registreerimine andmebaasis on jõudlusandmete kogujale põlvnemistunnistuse väljastamise aluseks.

Pärast paaritus-, talle- ja müügiregistri andmete sisestamist elektroonilisse andmebaasi ja esmast kontrolli, loetakse andmebaasi vastavad failid ja väljatrükid farmi jõudluskontrolli algdokumentideks.

Ute kohta kogunevad jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri
- viljakusnäitajad läbi talleregistrite
- emaomadused läbi talleregistrite
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri

Viljakusnäitajatena käsitletakse viljakust ning tallede üleskasvatamise määra, mis arvutatakse talleregistrites sisalduvate andmete põhjal. Viljakus on ühe poegimise kohta sündinud tallede arv. Tallede üleskasvatamise määr näitab kahe kuu, s.o 60 päeva vanuselt elus olevate tallede arvu ute ühe poegimise kohta. Uttede emaomaduste ja piimakuse iseloomustamiseks kasutatakse kolme näitajat: sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv, üleskasvatatud tallede keskmine 100 päeva mass seostatud ute viljakusega.

Jäära kohta kogunevad ühtlustatud jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri
- paaritusedukuse andmed läbi paaritus- ja talleregistrite
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri

Jäära kohta tuuakse välja paaritusgruppide suurused, tiinestunud uttede arv, tiinestunud ute kohta sündinud tallede arv, tiinestunud ute kohta elusalt sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv ja 100 päeva masside keskmine.

Tiinestumise määramise aluseks on ultraheliuuring või paaritusperioodile järgnev poegimine 130–160 päeva jooksul.

4. Jõudluskontrolli lõpetamine

Jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks tuleb Liidule esitada kirjalik avaldus. Liit võib teha omapoolse ettepaneku jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks, kui loomaomanik ei ole täitnud käesolevas korras kehtestatud nõudeid.

5. Andmete säilitamine

Jõudluskontrolli algandmed ja tõuraamatus olev info säilitatakse aretuse elektroonilises andmebaasis. Andmete säilitamise korraldab Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

II Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse

Vastava lambatõu aretusprogrammi käigus kogutud proovidest tehakse analüüsid vastava tunnustuse saanud laboris. Laborite nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Aretusväärtuste ja suhteliste aretusväärtuste analüüsid tellitakse pädevatelt ettevõtetelt, kelle nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Jõudluskontrolli ja tõuraamatu andmete arhiveerimise teenus ostetakse lepingu alusel sisse antud valdkonnas pädevalt ettevõttelt.

III Jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste kasutamise ja avaldamise kord

Jõudlusandmeid ja hindamistulemusi avaldatakse kooskõlas hea tava ja Eesti Vabariigi seadustega.

Jõudluskontrolli läbiviija (Liit) ja jõudlusandmete koguja (Loomaomanik või tema poolt volitatud isik) sõlmivad jõudluskontrolli kokkuleppe, millega lepitakse kokku osapoolte kohustused ja õigused.

Kõik jõudlusandmed salvestatakse aretuse elektroonilisse andmebaasi Pässu 2.0.

Andmebaasi Pässu 2.0 kasutaja näeb oma karja andmete seisu igapäevaselt vastavate raportite ja statistiliste päringutena.

Jõudluskontrolli läbiviija võib jõudluskontrolli andmeid kasutada Liidu kodulehel www.lammas.ee ja Liidu poolt avaldatud trükistes.

Jõudlusandmete koguja saab jõudluskontrolli andmeid ja geneetilise väärtuse hindamise tulemusi kasutada aretusvalikute tegemisel.

Kolmandatele osapooltele väljastatakse elektroonilises aretuse andmebaasis olevaid andmeid järgides kokkuleppeid loomaomanikuga ja vastavalt Eesti Vabariigi seadustele.

IV Jõudluskontrolli ja jõudlusandmete kogumisega alustamine

Jõudluskontrolliga alustamiseks tuleb Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu lammaste jõudluskontrolliga liituda soovijal esitada vormikohane avaldus (Lisa 9) Liidu kodulehe kaudu aadressil www.lammas.ee, e-postiga aadressil kontor@lammas.ee või paber kandjal Liidu kontoris. Liidu kontaktid selleks on järgmised: Aretuse 2, Märja alevik, 61406, Tartumaa.

Avaldusele tuleb lisada karjas olevate lammaste nimekiri, soovitavalt koos tõu ja sünniajaga. Lammaste sünniandmete puudumine ei ole jõudluskontrolliga alustamisel takistuseks.

Jõudluskontrolliga alustamisel instrueerib jõudluskontrolli läbiviija jõudlusandmete kogujat järgmistel teemadel:

1. Valitud aretusprogramm ja valiku printsiibid.
2. Eestis aretatavad lambatõud ja lambatõugude aretusprogrammid.
3. Jõudlusandmete kogumine ja edastamine.
4. Lammaste hindamine ja hindamistulemuste kasutamine praktilises aretuses.

5. EL aretusalsased direktiivid ja otsused.

6. Prp genotüüp (skreipi)

7. Maedi-Visna

Instruktaaži järgselt peab jõudlusandmete koguja oskama iseseisvalt täita jõudlusandmete kogumise ja edastamise algdokumente, omama ülevaadet valitud aretusprogrammist ja oskama kasutada tõulammaste aretusväärtuste hindamistulemusi praktilises aretuses.

V Geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu jõudluskontrollis olevate lammaste geneetilise hindamise läbiviijaks on vastavalt Liiduga sõlmitud lepingule Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS (<https://www.epj.ee/>). Geneetiline hindamine viiakse läbi vastavalt lepingule kõikidele andmebaasis olevatele lammastele.

Minimaalselt avaldatakse jäärade aretusväärtused, kellel on järglasi vähemalt kahe erineva omaniku juures ja kelle aretusväärtuse usaldusväärsus on vähemalt 50%.

Hindamine

Hindamise üldsätted

Aretusväärtused hinnatakse sinise tekseli tõugu lammaste ühise andmestiku alusel eraldi protseduuridena kasvukiiruse aretustunnusele “100 päeva mass” ja viljakuse aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv”. Hindamisandmetena kasutatakse andmebaasis hindamispäeva seisuga salvestatud lammaste jõudluskontrolli ja põlvnemise andmeid.

Lähteandmed

Hindamisel kasutatakse viljakuse informatsioonina alates 01.01.2004. a sündinud ja vähemalt kümne kuu vanuselt esmakordselt poeginud uttede poegimisandmeid ning kasvukiiruse informatsioonina alates 01.01.2005. a salvestatud lammaste kaalumise andmeid. Põlvnemisinformatsioonina kasutatakse kogu teadaolevat põlvnemist. Teadmata põlvnemisega eellased grupeeritakse päritolumaa (kohalik, import), sünniperioodi, tõulise ja soolise kuuluvuse järgi.

Andmed on sobivad järgmistel tingimustel:

- isa ja ema andmed on registreeritud;
- poegimisel on registreeritud sündinud tallede arv;
- kaalumisel on lamba staatus kas utt-tall, jäärtall või kastraat ja tema korrigeeritud 100 päeva massi arvutamise tulemus on usaldusväärne.

Andmete hindamiseelne korrigeerimine

Hindamiseelselt korrigeeritakse lamba kaalumise tulemus tema 100 elupäevale.

Geneetilised parameetrid

Päritavuskoefitsiendi väärtus aretustunnusele “100 päeva mass” on 0,48 ja aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv” on 0,14.

Hindamismudelid

A. VILJAKUS

Viljakuse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel on järgnev:

$$y = \text{kari} * \text{aasta} + \text{pgv} + \text{pgk} + \text{tõug} + \text{mitmik} + \text{jäär} + a + e, \text{ kus}$$

- y – elusalt sündinud tallede arv
- $kari$ *aasta – karja ja poegimisaasta koosmõju fikseeritud efekt tõug (10) – tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt (kuni kümme tõugu)
- $pgk(2)$ – poegimiskorra fikseeritud efekt (esimene ja järgnevad)
- $pgv(4)$ – poegimisvanuse fikseeritud efekt (10-12 kuu vanused, 13-18 kuu vanused ja üle 18 kuu vanused esmapoegijad; ülejäänud poegimised on 4. grupis)
- $mitmik(3)$ – ute sünnipesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle; ≥ 3 talle)
- $jäär$ – talle/de isa
- juhuslik efekt a - looma geneetiline efekt
- e - mitteseletatav jääkefekt

B. KASVUKIIRUS

Kasvukiiruse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel on järgnev:

$$y = kari*aasta + tõug + sugu + mitmik + a + e \text{ kus}$$

- y – lamba mass 100. elupäeval
- $kari$ *aasta– karja ja kaalumisaasta koosmõju fikseeritud efekt
- tõug (10)– tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt
- sugu (2)– soolise kuuluvuse fikseeritud efekt
- $mitmik$ (3)– pesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle; ≥ 3 talle)
- a - looma geneetiline efekt
- e - mitteseletatav jääkefekt

Aretusväärtuse korrigeerimine ja suhtelise aretusväärtuse arvutamine

A. VILJAKUS

Viljakuse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammaste, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugude lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. aastal sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.

B. KASVUKIIRUS

Kasvukiiruse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus (2010. a referentsväärtus) on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammast, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugu lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. a. sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.

Hindamistulemuste avaldamine

A. VILJAKUS

Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütreid on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

B. KASVUKIIRUS

Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütreid on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD

Mõisted

Aretaja on tõuraamatusse kantud loomade pidamisega tegelev isik, kes oli looma omanik tema sündimise ajal.

Aretus on tegevus põllumajanduslooma jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse sihipäraseks suurendamiseks ning tema majanduslikult kasulike omaduste säilitamiseks või täiustamiseks.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.

Aretusega tegelev isik on lammaste jõudluskontrolli läbiviija ning tõuraamatu pidaja.

Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.

Aretusvalikud on aretaja otsused, milline loom jätta põhikarja täienduseks, millised paaritusgrupid moodustada jne.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit).

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale pärast seda, kui on saanud vastavasisulise instruktaaži.

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema

järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada, teistest lammastest eristada ja oma emaga seostada.

Loomapidaja on loomaomanik, kellele (aretus)loom kuulub või isik, kes tegeleb loomapidamisega loomaomanikult saadud volituste alusel. Loomapidaja kogub ise või korraldab jõudluskontrolliandmete kogumise.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina looma müügi või ostu puhul.

Tõumärk ehk tõutähis on lühend tõu nimetusest, mida kasutatakse veresuse valemis ja lambale antavas tõuraamatu numbris tõu märkimiseks. Võib kasutada ka tõuraamatu ja tõu tähistamiseks.

Tõuraamat on andmekogu, kuhu kantakse asjaomase tõu aretusprogrammiga seotud loomade põlvnemine, aretaja ja omaniku andmed ning jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega.

Tõuraamatu number koosneb tõu tähisest, lamba registrinumbrist ja tõuraamatu lisa märkivast tähest.

Tõuraamatu pidaja on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust.

Viljakus on poeginud ute kohta aastas sündinud tallede arv.

Üleskasvatatud tall on vähemalt 60 päeva vanuseks elanud tall.

Tõuraamatusse kantavatele utt- ja jäärtalledele esitatavad tingimused

Tõuraamatusse kantakse utt-talled tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid,
- neil on määratud 100 päeva mass, mis on minimaalselt 16 kg,
- kui 100 päeva mass on määramata või väiksem kui 16 kg, siis väga hea välimiku ja põlvnemise puhul komisjoni (aretusspetsialist+2 liiget) hinnangul võib looma kanda tõuraamatusse.

Tõuraamatusse kantakse jäärtalled tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid,
- neil on määratud 100 päeva mass, mis on minimaalselt 25 kg või väiksema massi korral väga hea välimiku ja põlvnemise puhul komisjoni (aretusspetsialist+2 liiget) hinnangul,
- nende kohta on läbi viidud välimiku ja lihavormide hindamine tõuraamatu pidaja poolt.

Tõuraamatu põhiosa A ja lisaosa R

A-osasse kantakse puhtatõulised loomad, kelle veresus on suurem või võrdne 96,87% osakaaluga koguveresusest. A-osa loomi arvestatakse tõuloomadena.

Tõuraamatu lisa R peetakse arvestust lammaste üle, kelle antud tõu veresuse osakaal on suurem või võrdne 50,0% ning on väiksem kui 96,87%.

Tõuraamatusse kantud lambale antakse tõuraamatu number, mis koosneb:

- tõu tähisest,
- lamba registrinumbrist ja
- tõuraamatu osa/lisa märkivast tähest A või R.

Tõuraamatut peab aretusorganisatsioon elektrooniliselt. Tõuraamatusse kantud jäärade põlvnemisandmed on avalikud. Põlvnemistunnistuse väljastamise korral märgitakse sellele tõuraamatusse kantud lamba kohta tõuraamatu number. Lambad kannab tõuraamatusse tõuraamatu pidaja.

Sinise tekseli lambatõu (BTX) tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord

Tõuraamat on andmekogu, kuhu koondatakse andmed lamba põlvnemise, aretaja ja omaniku kohta ning aretuslooma jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega. Sinise tekseli tõuraamatut peetakse elektrooniliselt lammaste elektroonilises jõudluskontrolli ja tõuraamatu pidamise andmebaasis, kus see moodustab ühe osa andmebaasist. Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit korraldab tõuraamatu andmete arhiveerimise.

Sinise tekseli tõugu lammaste tõuraamatul on põhiosa A ja lisaosa R. Tõuraamatusse kantud lambale antakse tõuraamatu number, mis koosneb:

- tõu tähisest BTX
- lamba registrinumbrist
- tõuraamatu põhiosa märkivast tähest A
või
- lisaosa märkivast tähest R

Tõuraamatut peetakse elektrooniliselt. Tõuraamatusse kantud jäärade põlvnemisandmed avalikustatakse kodulehel. Põlvnemistunnistuse väljastamise korral märgitakse sellele

tõuraamatusse kantud lamba kohta tõuraamatu number. Lambad kannab tõuraamatusse Tõuraamatu pidaja (ELKL).

Veresuse arvutamine ja veresusega arvestamine sinise tekseli tõugu lammaste puhul

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust protsentides või suhtarvuna täisveresuse kohta 100%. Kui lammas tuleb aretusprogrammi koos veresuse andmetega, siis arvestatakse kõikide komponentide veresusega. Kui esineb teadmata veresust (osaliselt või täielikult), siis märgitakse puuduv komponent tähega R (ristand). R-komponent arvutatakse lahutades täisveresusest 100% teadaolevad veresused.

Veresuse komponentide üle peetakse eraldi arvestust kui veresuse komponent on suurem kui 3,13% veresust. Kui veresuse komponent on võrdne või väiksem kui 3,13% siis see kustutatakse ja 100% erinev osa liidetakse:

- a) R-komponendile, kui see esineb;
- b) kui R komponenti ei esine ning kaduvate komponentide summa on suurem kui 3,13%, siis luuakse R komponent ja liidetakse kaduvad veresused R komponendile;
- c) R komponendi puudumisel või kui loodav R komponent jääks väiksemaks kui 3,13% liidetakse kaduv veresus vähima osakaaluga tõu veresuseks.

LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD

Põlvnemisandmete õigsuse tagavad aretuse andmebaasi paaritus- ja poegimisandmed, mis sisestatakse andmebaasi vastavalt jõudluskontrolli korrale. Vajadusel saab põlvnemist kontrollida geneetilise uuringuga.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi või ostu puhul.

Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus, mille on allkirjastanud aretusorganisatsiooni esindaja.

Põlvnemistunnistuse vormi kinnitab aretusorganisatsioon ning sellele kantakse vähemalt järgmised andmed:

- põlvnemistunnistuse väljastanud asutuse nimi
- looma tõug ja tõuraamatu nimi
- looma number tõuraamatus
- põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev
- märgistamismeetod
- riikliku registri number
- sünniaeg
- sugu
- aretaja nimi ja aadress
- omaniku nimi ja aadress
- põlvnemine - kaks põlvkonda eellasi ning nende tõuraamatu numbrid
- veresus
- mitmikuna sündimine

Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi korral kahe nädala jooksul pärast müügiregistri esitamist aretajale või uuele omanikule, kui viimased on vastava soovi esitanud.

Loomade müügiandmed sisestatakse aretuse andmebaasi vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina digitaalselt allkirjastatuna e-maili teel. Erandjuhtudel, kui müüja või ostja on selleks soovi avaldanud, ka paber kandjal. Põlvnemistunnistuse ja selle koopiade tellimine tõuraamatu pidajalt toimub vastavalt Liidu juhatuse poolt kinnitatud hinnakirjale.

LISA 4. LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD

Jõudluskontrolli läbiviija ja tõuraamatu hoidja poolt tunnistatakse loom ja aretusmaterjal aretuseks sobivaks

1. läbi tõuraamatusse kandmise
või
2. läbi loomade hindamise.

Looma tervislikku seisundit aretusvaliku tegemise või looma müügi ajal hindab jõudluskontrolli andmete koguja (lamba omanik või tema volitatud isik) vajadusel koos veterinaararstiga. Kui hindamist ei ole läbi viidud Liidu või mõne teise kvalifitseeritud hindaja poolt, siis vastutab looma füsioloogilise ning anotoomilise hea tervisliku seisundi eest looma omanik. Sisse ostetud aretusloomade ja aretusmaterjaliga peavad kaasas olema vastavalt Euroopa komisjoni otsusele nr 2020/602 esitatud andmed.

LISA 5. PÕLVNEMISTUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist ning mis reeglina väljastatakse looma müügi või ostu puhul. Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Põlvnemistunnistusele kantakse järgmised andmed:

- põlvnemistunnistuse väljastanud asutuse nimi
- tõug, tõuraamatu nimi
- looma number tõuraamatus
- põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev
- riikliku registri number
- märgistamise meetod
- sünniaeg
- sugu
- aretaja nimi ja aadress
- omaniku nimi ja aadress
- põlvnemine – kaks põlvkonda eellasi, nende tõuraamatu numbrid
- looma nimi (ei ole kohustuslik)
- veresus
- mitmikuna sündinud

Põlvnemistunnistuse väljastamise kord

Põlvnemistunnistus väljastatakse aretuslooma müügi korral kahe nädala jooksul peale müügiregistri jõudmist tõuraamatu pidajale (ELKL). Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina uuele omanikule või aretajale, kui aretaja on vastava soovi esitanud. Müügiregister esitatakse kas paberandjal, digitaalselt või läbi aretuse andmebaasi. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina digitaalselt allkirjastatuna e-maili teel.

Erandjuhtudel, kui müüja või ostja on selleks soovi avaldanud, ka paber kandjal. Põlvnemistunnistus antakse loomale 1 (üks) kord elu jooksul. Looma teistkordsel liikumisel ühe omaniku juurest teise juurde, antakse kaasa koopia või tellitakse ELKL-lt ajakohastatud põlvnemistunnistus. Ajakohastatud põlvnemistunnistusel võivad võrreldes originaaliga olla muutunud lamba ja tema eellaste suhtelised aretusväärtused kuna need arvutatakse ümber iga järgmise geneetilise väärtuse hindamisega. Põlvnemistunnistuse koopia võib omanik ise teha, märkides sellele sõna „koopia“. Põlvnemistunnistuse ja ajakohastatud koopiade tellimine tõuraamatu haldajalt toimub vastavalt ELKL-i juhatuse kinnitatud hinnakirjale.

LISA 6. PÖLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUSSE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD

Tõuraamatusse kantav loom identifitseeritakse ja märgistatakse Loomatauditõrje seaduses sätestatud tähtaegade kohaselt.

Tallede sündimisel peab tall olema üheselt seostatav oma põlvnemisandmetega, selleks tuleb tall koheselt märgistada. Märgiseks võib kuni talle kuue kuuseks saamiseni olla värvimärk, karjanumber või mõni muu püsiv eraldusmärgis, mis võimaldab talle selgelt eristada.

Tallede märgistamise ning ema ja tallede õige seostamise eest vastutab jõudluskontrolli andmete koguja. Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus märgistamist kontrollida.

Loomade üle peetakse arvestust elektroonilises aretuse andmebaasis vastavalt jõudluskontrolli korrale. Tõuraamatusse kantakse loomad, kelle puhul on täidetud aretusprogrammist tulenevad nõuded ning kes on identifitseeritud riikliku registrinumbriga.

LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD

Kunstliku seemendusega võib tegeleda isik (seemendaja), kes on läbinud vastava täiendkoolitusprogrammi selleks luba omavas täiendkoolitust pakkuvas asutuses.

LISA 8. TÕULAMMASTE HINDAMISE JUHEND

Tõujäärade hindamise eesmärgiks on populatsiooni parimate loomade tunnustamine, et neid edaspidi kasutada suguloomadena. Jäärade hindamist viiakse läbi lammaste jõudluskontrollis olevates karjades. Jõudlusandmete koguja saadab andmed või sisestab andmed aretuse andmebaasi vastavalt lammaste jõudluskontrolli korrale. Loomaomanik kaalub noorloomad 90–150 päeva vanuses ja valib (koos spetsialistiga või eraldi) välja sobivad jäärad hindamiseks, andes sellest teada ka jõudluskontrolli läbiviijale.

Hindamine toimub soovituslikult alates 12. elukuust, kuid kasvataja soovil võib hindamise läbi viia ka alates 6. elukuust. Noorloomadel hinnatakse jõudluskontrolli läbiviija poolt välimikku ning selle vastavust tõutüübile. Tüübi all mõistetakse tõu väliseid iseärasusi.

Välimiku hindamisel arvestatakse:

1) välimiku vastavust tõutüübile – hindele “5” vastava sinise tekseli jäära keha on väga hästi arenenud lihavormidega, selg on ühtlaselt lai, kintsud lihaselised, villaku värvus varieerub sinaka läikega helehallist üsna tumedate toonideni, lubatud on ka pruun ja peaaegu must, kuid kunagi ei ole täiskasvanud lamba villak üleni ühtlaselt valge või must; heledamad alad näos, kerel ja jalgadel on sümmeetrilised – looma paremal ja vasakul pool

sarnased; kõrvade servas võib olla halle või valgeid karvu; kõrvad on püstised, saba lühike, karvavaba pealagi ei ole soositud;

2) jalgade seisu – hindele “5” vastava jäära jalad peavad olema muu kehaga proportsioonis, sirged, aretuses tuleb vältida „X“- ja „O-kujulisi“ jalgu;

3) sõrgade ja sõrgatsi tugevust – hindele “5” vastava jäära sõrad peavad olema tugevad ja terved;

4) hambumust – hindele “5” vastava jäära lõikehambad peavad asetsema vastu ülemist iget, ei tohi esineda üle- ega alahambumust;

5) jäära munandite laskumist munandikotti, nende ühtlast suurust ja tõule omast väljaarenemist – hindele “5” vastava jäära munandid peavad hindamishetkeks olema laskunud munandikotti, olema ühesuurused ning välja arenenud vastavalt looma vanusele. Ebanormaalsused munandites on piisav põhjus looma prakeerimiseks (hinne 1).

Hindamiskriteeriumid

Hindamiskaala on 5-punkti süsteemis. Punktid antakse järgmiselt:

5 – suurepärane;

4 – hea;

3 – keskmine;

2 – rahuldav;

1 – mitterahuldav.

Jäärad, kes saavad hindeks „5“ (eliitjäär) ja „4“, on sobilikud aretustegevuseks. Jäärasid, kes saavad hindeks „3“ ja „2“ ei tohi kasutada tõuaretuseks, kuid võib kasutada sugujääradena tootmistegevuses. Jäärasid, kes on saanud mõnes punktis hindeks „1“, ei ole lubatud kasutada sugu- või aretusloomana.

EESTI LAMBA- JA
KITSEKASVATAJATE LIIT

LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidule

Avalduse esitaja nimi: .....

Ettevõtte / FIE nimi: .....

Äriregistri nr / Isikukood: .....

Aadress

Maakond: .....

Vald/linn: .....

Küla/linn .....

Talu/tänav .....

Postiindeks: .....

Kontakttelefon: .....

E-posti aadress: .....

Loomad on mahekarjast..... jah/ei.....

Karja suurus, kasvatatav tõug.....

Avaldus

Soovin alustada lammaste jõudluskontrolliga ja saada Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu elektroonilise andmebaasi Pässu 2.0 kasutajaks.

“ ... “ .....20... a.....